

ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

МОНГОЛ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ ТОГТООМЖИД ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ ХУУЛЬЧИЛЖ ИРСЭН УЛАМЖЛАЛ, ОНЦЛОГ

*Ж.Мөнхболд-Доктор (Ph.D), дэд профессор
Г.Ууганболор-Доктор (Ph.D), дэд профессор
Я.Батханд-ИЗОУИС-ийн докторант*

Товч агуулга. Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсын эрүүгийн хууль тогтоомжид залилах гэмт хэргийг хуульчилж ирсэн байдал, түүний онцлогийг төр, хууль цаазын түүхэн уг сурвалжид тулгуурлан түүхчлэн судлах судалгааны аргаар авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг. Залилах гэмт хэрэг, эрүүгийн хариуцлага, хууль тогтоомж, эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрх.

Монголчуудын түүхэн эх сурвалжид хадгалагдан үлдсэн өв соёл, баримт, бичгүүдээс “Монголын нууц товчоо”-нд тэмдэглэгдсэн эрх зүйн хэм хэмжээ тогтоосон шинжтэй зүйл заалтууд нь эрх зүйн эх сурвалжийн түүхэн хөгжлийг тодорхойлох судалгаанд үнэтэй хэрэглэгдэхүүн болдог.

Төрийн хэрэг, хүн амын дунд итгэл найдвар, үнэнч шударга байдлыг маш өндөр хэмжээнд үнэлдэг байсан нь харагддаг талаар судлаачид бичсэн нь бий.

Тухайн цаг үед Монголд аялсан Макриди, Магакя, Вартанг, Плано-Карпини, Рубрук, Марко Поло, Ибн-Батута, Мирховенд нар бүтээлдээ Их засагт холбогдох чухал мэдээллийг тэмдэглэжээ. Тухайлбал, Жиованни Дель Плано Карпини “Дорно этгээдэд зорчсон минь” бүтээлд: “...элч төлөөлөгч биш атлаа өөрийг элч төлөөлөгч гэж худал хэлсэн хүнийг алж шийтгэнэ...”²⁸, “...Монголчуудын зан үйл, хууль цааз, гэмт хэрэг тэр дундаа өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг болох хулгай, худал хуурмаг, заль мэхийн талаар тодорхой баримттайгаар тэмдэглэн үлдээжээ”²⁹.

Эрүүгийн эрх зүйн өнөөгийн сэтгэлгээний үүднээс авч үзвэл, Их Засаг хуулийн өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэгт хариуцлага хүлээлгэхээр заасан хэм хэмжээний дотор “**залилах**” гэмт хэрэгт эрүүгийн ял шийтгэх тусгайлсан заалт байхгүй байна. Гэхдээ эх сурвалжуудад тэмдэглэгдсэнээр, Чингис хааны төрийн үзэлд “ итгэл даах, үнэнч шударга байх, хулгай худлыг үл тэвчих” ёс хүчтэй байснаас дүгнэхэд тэр үед **залилах гэмт хэргийг, хулгайлах гэмт хэрэгтэй** хамтатган үзэж, гэмтэнг цаазаар авах хүртэл хүнд ял оноож байсан ажээ.Энэ нь залилан мэхлэх гэмт хэргийн хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх үйлдэл нь тухайн төрийн ёсонд туйлын харш явдал байсантай холбоотой байж болох юм.

Их Засаг хуулийн дараа залган үйлчилж байсан хууль цаазын дорвитой дурсгалт бичиг бол Их Юань гүрний нэвтэрхий толь³⁰ хууль юм.

Профессор Г.Совд энэ хуулийг тухайлан судалж, Юань улсын хуульд гэмт хэргийн тухай ерөнхий заалтыг “Их муу”³¹ гэж нэрлэж байсан бөгөөд тэдгээрийн тоонд ... хулгай худал, хуурмаг худал, зарга зальхай, эд хөрөнгө идэх явдлуудыг ... онцгойлон заасан байдаг³². Энэ хуульд их хэмжээтэй хулгайлсан гэмтнүүдийн нүүр,

²⁸ Жиованни Дель Плано Карпини “Дорно этгээдэд зорчсон минь”.УБ.,1988 18-25 дах тал

²⁹ Дурьдсан зохиол, 116 дах тал

³⁰ Э.Авирмэд, Д.Дашцэдэн, Г.Совд “Монгол хууль”.УБ.,1997. 19 дэх тал

³¹ Г.Совд “Юань улсын засаг хууль. Ардын төр, сэтгүүл”.УБ.,1991 №1

³² Э.Авирмэд, Д.Дашцэдэн, Г.Совд “Монгол хууль”.УБ.,1997 33 дах тал

хүзүү хавьд бэхээр бичиг шивэхийг зааж харин монгол хүн болон эмэгтэйчүүдэд бичиг шивэхийг хориглосон байжээ. Эцгийн хийсэн ялыг хүүд, ахын хийсэн ялыг дүүд халдаах, ялтан хүнд хуульд зааснаас гадуур харгис эрүү хэрэглэх, ялтныг байцаах ажиллагааг шөнийн цагт үргэлжлүүлэхийг хориглосон заалт байдаг тухай сонирхолтой дүгнэлт хийсэн байдаг.

Юан гүрний нэвтэрхий хуульд орчин үеийн эрүүгийн эрх зүйн сэтгэлгээний үүднээс авч үзвээс залилан мэхлэх гэмт хэрэг болон өмч хөрөнгөтэй холбоотой гэмт хэрэг, түүнд хүлээлгэх хариуцлагын талаар цөөнгүй заалт агуулагдаж байна. Тодруулбал;

... луйвар гэсэн XII хэсэгт: ... эзэн хааны тамгыг хуурамчаар үйлдвэл цаазаар авах, эрх баригчдын тамгыг хуурамчаар үйлдвэл 107 удаа саваадах, татварын товчооны тамгыг дуурайн үйлдвэл 87 удаа занчина. Эрх бүхий бус этгээд өөрийгөө түшмэл хэмээвэл 87 удаа саваадан шийтгэнэ;

... хорио цээр гэсэн XVI хэсэгт: ... хэмжээ, жин зэргийг хуурамчаар үйлдэх, түшмэл бус атлаа дүрэмт хувцас өмсөхийг хоригложээ.

Эдгээр заалтууд хулгайлах, луйвардах тухай хэм хэмжээ байсан нь тогтоогдож байна. Тухайлбал, луйварын хэсэгт: Ямар ч эрхгүйгээр өөрийгөө түшмэл хэмээн нэрийдвэл 2 жил хүчир ажил хийлгэж, 77 удаа саваадан занчина. Цай, давч тээвэрлэн зөөх бичиг баримт хуурамчаар үйлдвэл цаазаар авч өмч хөрөнгийг хураана ...³³ гэж ял тогтоожээ.

Монголын түүхэнд XVI-XVII зууны үе³⁴ нь Монголын Их гүрэн саланги, тусгаар байдалтай, олон хан толгойлсон засаг захиргааны хувьд бие даасан байдалтай жижиг нэгжүүдэд хуваагдан бутарсан үе байлаа. Тухайлбал, Түмэдийн Алтан хан /1507-1582/, Ордосын Хутагтай Цэцэн хунтайж /1540-1586/, Халхын Автай сайн хан /1554-1588/ нар өөрсдийн харьяалсан түмнийг бие даан захирч их хаанд төдий л харъяалагдахгүй байжээ. Улмаар 1604 онд Монголын их хаан ширээнд Лигдэн /1592-1634/ суухад түүний захиргаанд зөвхөн Цахар түмэн л харъяалагдах болсон байна.³⁵

Түмэдийн Алтан хаан /1507-1582/ Монголд төр, шашны хэргийг сэргээн бэхжүүлэхийн төлөө ихээхэн хүчин зүтгэж явсан³⁶ түүхэн хүний нэг бөгөөд XVI зуунаас манай үед бүрэн бүтэн уламжлагдан ирсэн **Алтан хааны цаазын бичиг** нь нийт 115 зүйлтэй, оршил төгсгөлийн хэсэгтэй хууль цаазын бичиг гэж үздэг.

Доктор Т.Алтангэрэл Алтан хааны цаазад агуулагдаж буй эрүүгийн хэргүүдээс нийт 30 заалт³⁷ залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй холбоотой байна гэж тэмдэглэн үлдээсэн байна.

Монгол-Ойрадын хууль.³⁸ Ойрад буюу Баруун монгол нь дөрвөн түмэн, Дорнод Монгол нь дөчин түмнээс бүрэлдэж байгаа тул "Дөчин, дөрвөн хоёр"³⁹ гэж Монгол Ойрадыг энэ үеийн түүхэн сурвалжуудад бичжээ. Монгол-Ойрадын хуулинд агуулагдаж буй эрүүгийн эрх зүйн хэм хэмжээнд холбогдох заалтуудаас нийт 18

³³ В.А.Рязановский "Монголчуудын хууль цаазын дурсгал бичгүүдийн түүхэн тойм".Их засаг хууль.УБ.,2000 126-129, 135 дах тал

³⁴ 1616 онд Нурхачи баатрын /1575-1626/ үндэслэсэн Зүрчид угсааны Умард Алтан улс шинээр байгуулагдсан нь зэргэлдээх улс түмнүүдэд эзлэн түрэмгийлэх аюул заналхийлэх болсон.

³⁵ Т.Алтангэрэл "Монгол-Ойрадын их цааз төр, эрх зүйн түүхэн эх сурвалж болох нь".УБ. 2001. ХЗУ-ны докторын /Ph.D/ зэрэг горилсон диссертацийн ажил. 14 дэх тал

³⁶ Э.Авирмэд, Д.Дашцэдэн, Г.Совд "Монгол хууль".УБ.,1997 47 дах тал

³⁷ Т.Алтангэрэл "XVI-XVII зууны монгол цаазын бичгүүд".УБ.,1999 34-37 дах тал

³⁸ Х.Доржпалам. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй./Ерөнхий анги/. УБ., 2019. 37 дахь тал

³⁹ Лувсанданзан "Монгол хаадын төр ёсыг үндэслэсэн Алтан товч хэмээх судар оршивой".УБ.,1937 134 дэх тал

заалтад⁴⁰ тухайн түүхэн цаг үед залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй тэмцэж басян агуулга хадгалагдан үлджээ.

Монголын түүхэнд тус улс бусдын эрхшээлд орж олон жилийн хэцүү бэрх түүхийг туулах болсон цаг үе нь XVIII-XIX зуунаар тэмдэглэгдэн үлджээ.

Манж Чин Улсын төрөөс Монголд явуулах бодлогыг хэрэгжүүлэх гол үүрэгтэй нэгж болох Гадаад Монголын төрийг засах явдлын яаманд⁴¹ Монголын улс төр, хууль цаазын бүх эрх мэдэл төвлөрөхийн зэрэгцээ Монголын дотоод улс төрийн байдалд хяналт тогтоож, Монголд мөрдөх цааз хууль боловсруулах, түүнд нэмэлт өөрчлөлт оруулах зэрэг өргөн эрх эдэлж байв”.⁴²

Манжийн үед Гадаад Монголд зориулан тогтоосон хууль цаазын сурвалж дотроос “Зарлигаар тогтоосон гадаад монголын төрийг засах явдлын яамны хууль зүйлийн бичиг” зарлигийг нэгтгэн дэвтэрлэж 152 зүйл болгосон байна. Үүнээс хойш олон жилийн туршид нэмэн засварлаж, дэвтэрлэснээр 1850 он гэхэд Манж, Монгол, Хятад үсгээр хэвлэсэн тус бүр 70 боть, 1554 зүйл бүхий⁴³ олон дэвтэр цаазын бичиг болсон юм.

Хууль зүйлийн бичгийг 1789 онд зохион мөрдүүлсэн гэж доктор Г.Совд, профессор Ц.Дамдинсүрэн, ХБНГУ-ын судлаач Алинге Курт, Дорчеа Хойшерт, Оросын нэрт судлаач В.А.Рязановский, БНХАУ-ын судлаач Найралт, Алтан-Оргил нарын бүтээлүүдэд⁴⁴ тэмдэглэжээ.

“Монгол цаазын бичиг”-ийн зургадугаар дэвтэрт хулгай худлын зүйлд: нийт 35 зүйл заалт хамаарч байна. Тухайн Цаазад эд зүйлийг **холгох** гэсэн нэр томъёонд залилан мэхлэх гэмт хэрэг, хулгайлах, завших, булаах, дээрэмдэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжүүд хамаарч байсан нь урьдын цааз хуулиудтай адил байна.

Халх журам хууль Манж Чин улсын эрхшээлд байх үеийн Монгол хууль цаазын тулгар хамгийн дорвитой хэрэглэгдэхүүний тоонд “Халх журам” хууль хамаардаг.

Уг цаазад агуулагдаж буй эрүүгийн эрх зүйн шинжтэй хэм хэмжээг авч үзэхэд өмнөх хууль цаазуудын адил залилан мэхлэх гэмт хэрэг гэсэн бие даасан ойлголт буй болоогүй байсан бөгөөд хулгайн гэмт хэрэгтэй хамт “Хулгай худлын хэрэг” гэдэг байдлаар нийтлэг хууль цаазын учир холбогдолтой байжээ.

Богд хаант Монгол улсын үе. Үндэсний тусгаар тогтнолоо сэргээж, төрийн бие даасан байдлаа хадгалах гэсэн монголчуудын олон жилийн хүсэл мөрөөдөл цаг үе, түүхэн тохироо бүрэлдснээр манжийн төрийн захиргааг халж, феодалын хаант улсыг тунхагласнаар тус улсын түүхэнд нэгэн шинэ үе эхэлжээ. 1914 онд байгуулагдсан⁴⁵ улсын дээд, доод хурлаар Монголын хаант улсын хууль тогтоох үйл ажиллагааны үр дүнд зохиосон хуулийн төслийг хэлэлцдэг болсон ба тухайн үедээ шинэлэг үйл явдал байлаа. Тухайлбал, 1915-1918 онд зохиосон “Зарлигаар

⁴⁰ Т.Алтангэрэл дурдсан зохиол.УБ.,1998 54-69 дэх тал

⁴¹ Жургаан гэдэг нь яам гэсэн утгатай манж үг бөгөөд Гадаад монголын төрийг засах явдлын яамыг товчлон нэрлэж байжээ.

⁴² Б.Содовсүрэн “Хувьсгалын өмнөх монголын төр ба хууль цааз /1911-1920/.УБ.,1989 7 дах тал”

⁴³ Б.Баярсайхан “Монгол цаазын бичиг” /харьцуулсан судалгаа/.УБ.,2001 11 дэх тал

⁴⁴ Г.Совд. БНМАУ-ын эрүүгийн эрхийн курс.УБ., 1973. 38 дах тал;

Ц.Дамдинсүрэн. 2000 жилийн харьцуулсан хүснэгт. УБ., 1995, 55 дах тал; Dorothea Heushert Die Gesetzgebung der Qing fuer die Mongolen 17. Jahrhundert, anhand des Mongolischen Gesetzbuches and der Kanki, Zeit /1662-1722/, Harrassowitz Verlag, 1998; В.А.Рязановский. Монголчуудын хууль цаазын дурсгал бичгүүдийн түүхэн тойм. Их засаг. 2000.УБ., 28 дах тал; Найралт, Алтан-Оргил нарын хөрвүүлэг. Зарлигаар тогтоосон гадаад монголын төрийг засах явдлын яамны хууль зүйлийн бичиг. ӨМӨЗО. 1998. 2 дах тал

⁴⁵ Ц.Пунсагноров “Монголын автономит үеийн түүх”.УБ.,1955 108 дах тал

тогтоосон Монгол Улсын хууль зүйлийн бичиг"-ийн зарим дэвтрийг дээд, доод хурлаар хэлэлцүүлэх үед гарсан саналыг хуулийн төсөл зохиох комисс харгалзан үзэхэд хүрч⁴⁶ байжээ. "Хууль зүйлийн бичиг"-т залилан мэхлэх гэмт хэргийг урьдын адил хулгайн гэмт хэргийн нэг хэлбэр гэж үзэж **хулгай, худлын хэрэг** гэж томъёолон шийтгэж байсан гэж дүгнэж болно.

Ардын хувьсгал ба түүний дараа үе:

1926.1.15-нд Монгол улсын анхны Эрүүгийн хууль буюу Шүүх цаазын бичгийн ерөнхий ангийг, мөн оны 11 сарын 11-нд тусгай ангийг батлан⁴⁷ гаргажээ.

БНМАУ-ын 1926 оны Шүүх цаазын бичиг⁴⁸. Түүхэн энэ цаг мөчөөс эхлэн Монгол улсын нийгэм дэх эрүүгийн эрх зүйн харилцааг бие даасан салбар хууль буюу Эрүүгийн хуулиар зохицуулж ирсэн юм. Анхны Эрүүгийн хууль ерөнхий ба тусгай анги гэсэн 2 том хэсэгтэй, нийт 31 бүлэг, 227 зүйлтэйгээр батлагдсан байна.

БНМАУ-ын 1926 оны Шүүх цаазын бичгийн тусгай ангийн 214 дүгээр зүйлд залилан мэхлэх гэмт хэргийг дараах байдлаар хуульчилсан. Үүнд:

- "214 дүгээр зүйл: Ашгийг хичээж залилан мэхэлж бусдын эрхийг эдлэх буюу эсхүл эд юмыг ашиглан явдлын улмаас сүйтгэл шингээвээс 6 сараас 5 жил хүртэл гянданд хорино.
- 215 дугаар зүйл: Дээрхи зүйлд дурьдсан гэмт улсын ба ард олноор байгуулсан газруудын хөрөнгөнд гаргаваас 1-7 жил хүртэл гяндан хорихоос гадна хөрөнгийг нь бүрэн буюу заримыг нь албан хурааж болно.
- 216 дугаар зүйл: Энэхүү цааз бичгийн 214 дүгээр зүйлд дурьдсан гэмт явдлыг үйлдэхэд айлган доромжлох зэрэг хэрэглэвээс 1-6 жил хүртэл гяндан хорино"⁴⁹ гэсэн болно.

Дээрхи заалтуудаас үзэхэд тухайн үед залилан мэхлэх гэмт хэргийн шинжийг а/ ашгийг хичээж; б/ залилан мэхэлж; в/ бусдын эрхийг эдлэх буюу эсхүл эд юмыг; г/ ашиглан шингээх байдлаар тогтоож өгсөн байна.

БНМАУ-ын 1929 оны Шүүх цаазын бичиг. 1926 оны "БНМАУ-ын "Шүүх цаазын бичиг"-ийг Засгийн газрын 1929 оны 9 дүгээр сарын 23-ны өдрийн 30 дугаар хурал, Улсын 14 дүгээр Бага хурлаар шинэчлэн найруулсан "Шүүх цаазын бичиг"-ийг /1929 оны/ батлан мөрдүүлснээр хүчингүй болгожээ.

Шүүх цаазын бичгийн тусгай ангийн 29 дүгээр бүлэгт залилан мэхлэх гэмт хэргийг дараах байдлаар хуульчилсан байна. Үүнд:

- "216 дугаар зүйл. Ашгийг хичээж залилан мэхэлж бусдын эрхийг эдлэх буюу эсхүл эд юмыг ашиглан шингээвээс 5 жил хүртэл хоримой,
- 217 дугаар зүйл. Дээрх зүйлүүд дор дурьдсан явдлын улмаас ард олноор байгуулсан газрын хөрөнгөн дор сүйтгэл гарваас 1-7 жил хүртэл хорихоос гадна хөрөнгийг бүрэн буюу заримыг албан хурааж болмой.
- 218 дугаар зүйл. Энэхүү цаазын бичгийн 216 дугаар зүйл дор дурьдсан гэмт явдлыг үйлдэхүй дор дарлан доромжлох зэрэг арга хэрэглэвээс 1-6 жил хүртэл хоримой"⁵⁰. Залилан мэхлэх гэмт хэргийн шинжийг ийнхүү хуульчилсан нь өмнөх хуулийн заалтаас онцын өөрчлөлт хийгдсэнгүй болохыг харуулж байна.

⁴⁶ Б.Содовсүрэн "Хувьсгалын өмнөх Монголын төр ба хууль цааз /1911-1920/. УБ., 1989, 29 дэх тал

⁴⁷ Б.Содовсүрэн. "БНМАУ - ын Эрүүгийн хууль , тогтоомжийн хөгжилт". УБ. 1971. 42 дахь тал

⁴⁸ Х.Доржпалам. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй. УБ., 2019. 45 дахь тал

⁴⁹ И.Дашням, Д.Далайбаяр нарын эмхтгэсэн "БНМАУ-ын шүүх цаазын бичгүүдийн эмхтгэл /1926/. УБ. 2002. 14 дэх тал

⁵⁰ Монгол Улсын Үндэсний төв архив. Ф-284 . Т-1. х/н-610. 81 дэх тал

БНМАУ-ын 1934 оны Шүүх цаазын бичиг. Шүүх цаазын бичгийн /1934 оны/ "Эд хөрөнгийн гэмт хэргүүд" хэмээх 7 дугаар бүлгийн 143 дугаар зүйлд залилан мэхлэх гэмт хэргийг "... Бусдын мөнгө буюу эд хөрөнгийг ба эзэмшиж эдлэх эрхийг залилан мэхлэх аргаар шилжүүлэн авсан бол 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэвэл зохино. Тийнхүү бусдын эд хөрөнгийг эзэмшиж эдлэх эрхийг залилан мэхлэх аргаар шилжүүлэн авах явдал үйлдснээс улсын ба олон нийтийн газруудад үлэмжхэн хохирол учруулсан бол 1-5 жил хүртэлх хугацаагаар хорих, хөрөнгийг бүрэн буюу заримыг нь хураах ял шийтгэвэл зохино ..." ⁵¹ гэж нэг заалтад /143 дугаар зүйлд/ үг гэмт хэргийн үндсэн болон хүндрүүлэх шинжийг цуг хуульчилсан боловч, ялыг өөр өөрөөр тогтоосноор бүрэлдэхүүнүүдийг ялгах боломж бүрдэж өгсөн.

Залилан мэхлэх гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд а/ хорих, б/ эд хөрөнгийг бүрэн буюу заримыг хураах ялыг шийтгэхээр заасан. Өөрөөр хэлбэл, хүндрүүлэх байдалтайгаар буюу залилан мэхлэх гэмт хэргийн улмаас улс, олон нийтийн газруудад үлэмжхэн хохирол учруулбал эд хөрөнгө хураах ялыг нэмэгдэл ялаар хэрэглэхээр хуульчилжээ.

БНМАУ-ын 1942 оны Эрүүгийн хууль. БНМАУ-ын 25 дугаар Бага хурлаас 1942.01.17-ны гаргасан тогтоолоор "БНМАУ-ын Эрүүгийн хууль"-ийг баталсан нь шинэ Үндсэн хуулийн агуулгад бусад тогтоомжуудыг нийцүүлэх ажлын хүрээнд урьд хэрэглэж байсан Шүүх цаазын бичгийн (1934 оны) хүчин чадлыг дуусгавар болгож, Монгол улсын Эрүүгийн эрх зүйн түүхэнд анх удаа "Эрүүгийн хууль" нэртэйгээр крилл үсгээр хэвлэгдэж ⁵², хэрэглэгдэх үндэс болжээ. Энэ хуулийн "Эд хөрөнгөний гэмт хэргүүд" хэмээх 8 дугаар бүлгийн 178 дугаар зүйлд "Итгэснийг тэсрүүлэн бусдын мөнгө хөрөнгө буюу эрхийг авахын тулд санаатайгаар залилан мэхлэх аргыг хэрэглэвэл жил хүртэл хугацаагаар хорьж шийтгэнэ.

БНМАУ-ын 1961 оны Эрүүгийн хуульд. 1961 оны Эрүүгийн хуулийн 110 дугаар зүйлд:

Залилан мэхлэх.

а) Залилан мэхлэж итгэлийг эвдэх, замаар иргэдийн хөрөнгө буюу түүнийг эзэмших эрхийг авч ашиглавал 3 хүртэл хугацаагаар хорих эсхүл 1 жил 6 сар хүртэл хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэнэ.

б) Энэ гэмт хэргийг зохион байгуулалттай буюу бүлэглэж буюу давтан үйлдсэн, эсхүл хохирогч этгээдэд их хэмжээний хохирол учруулсан бол хөрөнгийн заримыг буюу бүгдийг хураах эсхүл хураахгүйгээр 7 жил хүртэл хугацаагаар хорьж шийтгэнэ хэмээн тусгасан байна.

1986 оны шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хууль. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн хэм хэмжээнд өмчийн эсрэг гэмт хэргийг хоёр ангилсан байдал хэвээр хадгалагдан үлдсэн байна. Тусгай ангийн 3 дугаар бүлэгт социалист өмчийн эсрэг гэмт хэрэг хуульчлагдсаны 127 дугаар зүйлд "Улс, хоршоолол, олон нийтийн эд хөрөнгийг залилан шамшигдуулах" гэмт хэргийг тусад нь хуульчилж өгснөөрөө 1961 оны Эрүүгийн хуулиас дэвшилттэй болсон байна. Тухайлбал,

- 127 дугаар зүйлд Улс, хоршоолол, олон нийтийн эд хөрөнгийг залилан мэхэлж ашиглан шамшигдуулах;

1.Улс, хоршоолол, олон нийтийн эд хөрөнгийг хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх замаар авсан бол гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу нэг жил зургаан сар хүртэл хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, эсхүл дөрвөн зуугаас хоёр мянга хүртэл төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.

⁵¹ БНМАУ-ын "Шүүх цаазын бичиг".УБ.,1934 он 34 дэх тал

⁵² "Соёл гэгээрлийн байгууллагуудын ажлын талаар холбогдолтой зарлиг, тогтоол заавруудын системчилсэн эмхэтгэл. УБ.1962. 6 дахь тал, ШУА-ийн мэдээ. УБ.1963.№3.66 дахь тал, МАХН-ын тогтоол шийдвэр баримт бичгүүд.,УБ.1985.боть-3.46 дахь тал

2.Энэ үйлдлийг давтан буюу урьдчилан тохиролцсон бүлэг этгээд хийсэн бол эд хөрөнгийг хураах буюу хураахгүйгээр зургаан жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу нэг жилээс нэг жил зургаан сар хүртэл хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх ял шийтгэнэ.

3.Энэ зүйлийн нэг, хоёр дахь хэсэгт заасан үйлдлийн улмаас улс, хоршоолол, олон нийтийн байгууллагад их хэмжээтэй хохирол учирсан буюу уг үйлдлийг онц аюултай рецидив гэмт хэрэгтэн хийсэн бол эд хөрөнгийг хураах буюу хураахгүйгээр таваас арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ⁵³ гэж заасан.

Түүнчлэн 131 дүгээр зүйлд **Улс, хоршоолол, олон нийтийн эд хөрөнгийг бага хэмжээтэй ашиглан шамшигдуулах** гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний үйлдэлд дээрх 127 дугаар зүйлд заасан залилан мэхлэх гэмт хэргийн "хөнгөрүүлэх" бүрэлдэхүүний шинж хамаарахаар хуульчилсан юм.

Тус хуулийн 5 дугаар бүлэгт **Иргэдийн амины өмчийн эсрэг гэмт хэргийг** системчилж, 157 дугаар зүйлд дараах байдлаар залилан мэхлэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг хуульчилсан. Үүнд:

157 дугаар зүйл. Залилан мэхлэх

1. Хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх замаар иргэдийн амины эд авсан бол хөрөнгийг авсан буюу түүнийг эзэмших эрхийг олж хоёр жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу нэг жил зургаан сар хүртэл хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, эсхүл нэг мянга таван зуу хүртэл төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.

2.Энэ үйлдлийг давтан буюу урьдчилан тохиролцсон бүлэг этгээд хийсэн бол эд хөрөнгийг хураах буюу хураахгүйгээр таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

3.Энэ зүйлийн нэг, хоёр дахь хэсэгт заасан үйлдлийн улмаас хохирогчид үлэмж хэмжээтэй хохирол учирсан уг үйлдлийг онц аюултай рецидив гэмт хэрэгтэн хийсэн бол эд хөрөнгийг хураах буюу хураахгүйгээр гурваас арван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ⁵⁴.

Эрүүгийн хуулийн 127 дугаар зүйлд заасан социалист өмчийг залилан мэхлэх гэмт хэргийг 157 дугаар зүйлд заасан залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй харьцуулахад гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн зөвхөн объектоороо л ялгагдан зүйлчлэгдэх бөгөөд, залилан мэхлэх гэмт хэргийн халдлагад социалист өмч өртвөл 127 дугаар зүйлээр зүйлчилж, ялын бодлого нь бүх заалтаар 157 дугаар зүйлээс хүндрүүлэхээр заажээ.

1993 оны Эрүүгийн хууль. Монгол Улсад 1990-ээд оноос нийгэм, эдийн засгийг бүхэлд нь хамарсан шинэчлэлт, өөрчлөлтийн уур амьсгал эрчимжиж, чөлөөт эдийн засгийг хүлээн зөвшөөрсөн билээ.

Энэхүү өөрчлөлтийн хүрээнд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн "Өмчийн эсрэг гэмт хэрэг" хэмээх 3 дугаар бүлгийн 127 дугаар зүйлд "Бусдын эд хөрөнгийг залилан мэхэлж ашиглан шамшигдуулах" гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг дараах байдлаар хуульчлав. Үүнд:

-127 дугаар зүйлийн 1 дүгээр хэсэг: Хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх замаар бусдын эд хөрөнгийг авсан буюу түүнийг эзэмших эрхийг олж авсан бол 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу 1 жил 6 сар хүртэл хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил эсхүл 25 000-200 000 хүртэл төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.

-2 дугаар хэсэг: Энэ үйлдлийг давтан буюу урьдчилсан тохиролцсон бүлэг этгээд хийсэн бол 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу 1 жилээс 1 жил 6 сар хүртэл хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, эсхүл 50000-500000 төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ.

⁵³ БНМАУ-ын Эрүүгийн хууль.УБ.,1987. 66 дах тал

⁵⁴ БНМАУ-ын Эрүүгийн хууль.УБ.,1987. 76 дах тал

-3 дугаар хэсэг: Энэ зүйлийн 1, 2 дах хэсэгт үйлдлийн улмаас бусдад их хэмжээтэй хохирол учирсан буюу уг үйлдлийг онц аюултай гэмт хэрэгтэн хийсэн бол 5-15 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ гэснээс үзэхэд, өмнөх хуулиас оногдуулах ял нь иргэдийн амины өмчийг залилан мэхлэх гэмт хэрэг /157 дугаар зүйл/-ээс харьцангуй хүндэрч, социалист өмчийг залилан мэхлэх гэмт хэрэг /127, 128 дугаар зүйл/-ээс хөнгөрсөн байна.

Тус хуулийн тусгай ангийн хэм хэмжээнд залилан мэхлэх гэмт хэргээс ялган зүйлчилбэл зохих ижил төстэй үйлдлүүдийг бие даасан гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнтэйгээр хуульчилсан өмнөх хуулийн агуулга хэвээр хадгалагдсан байна. 1993 оны Эрүүгийн хуулийг практикт хэрэглэх явцад нэг мөр ойлголт өгөх үүднээс "Өмчийн эсрэг гэмт хурлын тогтоолууд 1991⁵⁵, 1997⁵⁶ онуудад гарч байсны дотор залилан мэхлэх гэмт хэргийн шинжийг хэрхэн ойлгох талаар өгсөн албан ёсны тайлбарууд өнөөдөр ч эрүүгийн эрх зүйн онол практикт үнэ цэнээ алдаагүй байна.

2002 оны Эрүүгийн хууль. 2002 оны 01 дүгээр сарын 03-ны өдөр шинээр батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийг 2002 оны 9 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс дагаж мөрдөхөөр тогтоосон билээ. Энэхүү шинэ хуулиар урьд нь гэмт хэрэгт тооцож байсан зарим хэргийг гэмт хэрэгт тооцохгүй байх, зарим үйлдлийг шинээр гэмт хэрэгт тооцох болон зарим төрлийн ялыг хүчингүй болгох буюу хугацаа, хэмжээг нь өөрчлөх, зарим ялыг шинээр буй болгож ялын төрөлд үндсэн өөрчлөлт оруулсны дээр зарим зүйлд заасан хорих ялын доод хэмжээг өсгөх буюу дээд хэмжээг багасгах зэрэг үндсэн өөрчлөлтүүдийг оруулсан байна.

Шинэ эрүүгийн хуулийн хүрээнд тусгай ангийн "Өмчийн эсрэг гэмт хэрэг" хэмээх XIX бүлгийн 148 дугаар зүйлд "Бусдын эд хөрөнгийг залилан мэхэлж авах" гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг дараах байдлаар хуульчилсан. Үүнд:

148.1. Бусдын эд хөрөнгө, эсхүл түүнийг өмчлөх эрхийг хуурч мэхлэх, итгэл эвдэх аргаар олж авсны улмаас бага бус хэмжээний хохирол учирсан бол хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг таваас тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, нэг зуугаас хоёр зуун тавин цаг хүртэл хугацаагаар албадан ажил хийлгэх, эсхүл нэгээс гурван сар хүртэл хугацаагаар баривчлах ял шийтгэнэ.

148.2. Энэ гэмт хэргийг давтан, бүлэглэж буюу урьдчилан үгсэж тохиролцсон бүлэг, эсхүл албан тушаалын байдлаа ашиглаж үйлдсэн, түүнчлэн энэ хэргийн улмаас үлэмж хэмжээний хохирол учирсан бол эд хөрөнгийг хураах буюу хураахгүйгээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавин нэгээс хоёр зуун тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, гурваас дээш зургаан сар хүртэл хугацаагаар баривчлах, эсхүл хоёроос таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

148.3. Энэ гэмт хэргийг урьд нь энэ хэрэгт болон хулгайлах, булаах, завших, дээрэмдэх гэмт хэрэгт шийтгүүлсэн этгээд үйлдсэн, түүнчлэн энэ хэргийн улмаас их хэмжээний хохирол учирсан бол эд хөрөнгийг хурааж, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг хоёр зуун тавин нэгээс таван зуу дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл таваас дээш арван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

148.4. Энэ гэмт хэргийг онц аюултай гэмт хэрэгтэн, зохион байгуулалттай бүлэг, гэмт бүлэглэл үйлдсэн, түүнчлэн энэ хэргийн улмаас онц их хэмжээний хохирол учирсан бол эд хөрөнгийг хурааж, арваас дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ гэж заасан нь өмнөх хуулиас оногдуулах ял нь

⁵⁵ БНМАУ-ын Дээд шүүхийн бүгд хурлын 1991.04.19-ний өдрийн 13 дугаар тогтоол

⁵⁶ БНМАУ-ын Дээд шүүхийн бүгд хурлын 1997.06.23-ны өдрийн 25 дугаар тогтоол

хүндэрч, “зохион байгуулалттай бүлэг”, “гэмт бүлэглэл”, “албан тушаалын байдлаа ашиглаж үйлдсэн” зэрэг нэмэлт шинжүүдийг тодорхойлсон байна.

Дүгнэлт

Эрх зүйн түүхэнд хамаарах эх сурвалжийг судлан үзэхэд, залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль тогтоомжийн хөгжлийг түүхийн дараах үечлэлд ангилан үзэх боломжтой байна. Үүнд:

Эртний үе. “Их засаг”, “Алтан хааны цаазын бичиг”, “Монгол-Ойрадын хууль”, “Зарлигаар тогтоосон гадаад монголын төрийг засах явдлын яамны хууль зүйлийн бичиг”, “Халх журам”

Богд хаант Монгол Улсын үе.

Ардын хувьсгал ба түүний дараа үе.

- БНМАУ-ын 1926 оны шүүх цаазын бичиг
- БНМАУ-ын 1929 оны Шүүх цаазын бичиг
- БНМАУ-ын 1934 оны Шүүх цаазын бичиг

Социалист үзэл баримтлалын үе

- БНМАУ-ын 1942 оны Эрүүгийн хууль
- БНМАУ-ын 1961 оны Эрүүгийн хууль
- 1986 оны шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хууль.

Чөлөөт эдийн засагт үзэл баримтлалын үе

- 1993 оны нэмэлт өөрчлөлт оруулсан Эрүүгийн хууль
- 2002 оны Эрүүгийн хууль.

Дээрх түүхэн сурвалжийн залгамж шинж, чанарыг дүгнэн үзвэл,

- Их Засаг хуульд залилан мэхлэх гэмт хэрэгт эрүүгийн ял шийтгэх тусгайлсан заалт байхгүй бөгөөд харин залилан мэхлэх гэмт хэргийг хулгайлах гэмт хэрэгтэй хамтатган үзсэн;
- Юан гүрний нэвтэрхий хуульд луйврын хэсэгт ямар ч эрхгүйгээр өөрийгөө түшмэл хэмээн нэрийдсэн үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцсон;
- Алтан хааны цаазын бичигт хулгай худал гэдэг утгаар хулгай гэсэн заалтад залилан мэхлэх гэмт хэргийг хамтатган авч үзсэн;
- Монгол Ойрадын хуульд Эрүүгийн эрх зүйн хэм хэмжээнд холбогдох заалтуудаас нийт 18 заалтыг залилах гэмт хэрэгт тооцохоор авч үзсэн;
- Халх журам хуулинд аливаа илт хулгай /дэрэмдэх, булаах/, Засаг захиргааны журам ба хэв ёс зөрчсөн, өөрийгөө элч гэж бусдыг хуурч мэхлэн залилж төлбөр хийлгүйгээр унаа унаж, хоол хүнс хэрэглэж буй үйлдлийг залилан мэхлэх гэмт хэрэгт тооцсон;
- Хууль зүйлийн бичигт аливаа залилан хуурмаглах нь аливаа зарлигийн бичгийг хуурмаглан бичих, нэмэх, хорогдуулах, зарим хэмээн хуурмаглан буулгах, зарлигт өчих бичиг айлтгахад үнэнгүй хуурмаглахыг гэмт хэрэг гэж үзсэн;
- БНМАУ-ын 1926 оны Шүүх цаазын бичигт ашгийг хичээж залилан мэхэлж бусдын эрхийг эдлэх буюу эсхүл эд юмыг ашиглан явдлын улмаас сүйтгэл шингээх үйлдэл;
- БНМАУ-ын 1934 оны Шүүх цаазын бичигт Бусдын мөнгө буюу эд хөрөнгийг ба эзэмшиж эдлэх эрхийг залилан мэхлэх, хэн хүн алив хутагт хувилгаан хэмээх нэрийг хэрэглэх буюу олгох зэргээр олныг мэхлэх, цэргийн гавьяаны одон тэмдэг болон үйлдвэрийн гавьяаны одон тэмдгийг зүүх эрхгүй этгээд нараас зүүх үйлдлүүдийг гэмт хэрэгт тооцсон.

БНМАУ-ын 1942 оны Эрүүгийн хуульд залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрүүгийн бодлогын хүрээнд уг хуулийн ял хүндрүүлэх, хөнгөрүүлэх нөхцлийг тусгаж өгсөн бол 1961 оны Эрүүгийн хуульд залилан мэхлэж итгэлийг эвдэх, шунахайн замаар иргэдийн хөрөнгө буюу түүнийг эзэмшихээр далайлган сүрдүүлэх үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцсон байна.

1986 оны Эрүүгийн хуульд залилан мэхлэх гэмт хэргийн халдлагад социалист өмч өртвөл ялын бодлогын хувьд хүндрүүлж үзэхээр заасан бол Монгол Улс зах зээлийн харилцаанд шилжснээр мөнгөний /төгрөг/ ханш буурч, бараа бүтээгдэхүүн, ажил үйлчилгээний үнэ, тариф ихээхэн өссөнтэй холбоотойгоор 1993 оны Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар залилах гэмт хэрэгт оногдуулах торгох ялын хэмжээг нэмэгдүүлж, нарийвчлан зохицуулсанаараа онцлогтой.

Энэхүү түүхэн цаг үеийн уламжлал нь төрт ёс, эрх зүйн хөгжлийн үнэт сурвалж мөн бөгөөд залилах гэмт хэргийн мөн чанар, онцлог, үйлдлийн шинж, арга хэлбэрийг судлахад тус дөхөм болох юм.